

DU SKÖRA NYA VÄRLD

ULRIKA ANDERSSON, HENRIK OSCARSSON,
BJÖRN RÖNNERSTRAND OCH NORA THEORIN

Det är en skör tid vi lever i. De senaste åren har på olika sätt präglats av osäkerhet och turbulens. Först ställdes världen inför en pandemi som påverkade stora delar av samhället och relationen människor och nationer emellan. Det saknades initialt vaccin och rutiner för hur de svårast sjuka bäst skulle vårdas. Hälso- och sjukvården har mött stora prövningar, många länders ekonomier har utmanats och medborgarna har fått se sin rörelsefrihet begränsas. När gränser stängde, öppnades dock möjligheter. För ett ögonblick minskade världens koldioxidutsläpp när den industriella produktionen gick ner och bilarna stod kvar hemma. Inom EU har den gröna given lyfts som ett sätt att säkerställa en grön återhämtning från coronapandemin i medlemsländerna. När pandemin så efter två år gick in i ett slags avmattningsfas, åtminstone i Europa, händer det som många nog inte längre trodde var möjligt – ett europeiskt land utsattes för ett massivt militärt angrepp. Reaktionerna på Rysslands aggressiva invasion av Ukraina lät knappast vänta på sig. Våren 2022 har ledare i världens demokratier både enskilt och gemensamt infört sanktioner mot Ryssland i syfte att få ett stopp på krigshandlingarna. Den säkerhetspolitiska temperaturen ökade i rekordfart, och för Sveriges och Finlands del blev frågan om en anslutning till försvarsalliansen Nato plötsligt brännande het. Så pass att länderna tillsammans lämnade in varsin ansökan den 18 maj 2022.

Omsvängningen i Natofrågan kan tyckas ha gått i raketfart. Efter att Sverigedemokraterna och Socialdemokraterna ändrat inställning i frågan, lämnade regeringen in en ansökan om medlemskap. Sällan har ett sådant samförstånd präglat åsiktsutbytet mellan två politiska motståndare som när statsminister Magdalena Andersson (S) och högeroppositionens ledaren Ulf Kristersson (M) debatterade Natofrågan i Agendas partiledardebatt den 8 maj 2022. Debatten har beskrivits som ”konsensusmyst mellan S och M om Nato” (Aftonbladet, 2022).

Konsensus är däremot kanske inte det ord som kommer att användas för att beskriva den gångna mandatperioden 2018–2022. Det har varit en minst sagt händelserik period, och i september i år är det återigen dags för allmänna val. Efter vad som kom att bli en rekordlång regeringsbildningsprocess hösten och vintern 2018/2019, med åtskilliga kakbjudningar hos talmannen, har en av de svagaste minoritetsregeringarna i Sverige behövt hantera en pandemi, ett kraftigt försämrat säkerhetsläge i omvärlden, fortsatta parlamentariska utmaningar och en utveckling mot ökad våldsbrottslighet. Kontrasterna mot valåret 2018 är många. När partierna åter möter väljarna vid valurnorna är det i en ny, skörare värld.

Händelseutvecklingen inom och utanför landets gränser tydliggör hur sårbar människan och jorden är. Samtidigt visar den hur människan själv bidrar till att såra både medmänniskor och den jord där hon lever. Skeendena ovan är förstas bara en bråkdel av allt som har hänt. Mycket vatten har runnit under broarna sedan det senaste valet och under pandemiåren. Med den här antologin, *Du sköra nya värld*, har det blivit dags att presentera resultaten från 2021 års nationella SOM-undersökning. I fokus står den svenska allmänhetens vanor, åsikter, oro och prioriteringar inom en rad olika områden. Undersökningen genomfördes hösten 2021 och avslutades knappa två månader före krigsutbrottet i Ukraina. Resultaten gäller således för den svenska opinionen så som den såg ut efter två år av pandemi, men före omvälvningarna i det säkerhetspolitiska läget.

I detta inledande kapitel riktar vi fokus både mot framtiden och mot det som varit. Det första området som granskas närmare är svenska folkets framtidsoro, med särskilt fokus på klimat. Därefter riktar vi blicken mot allmänhetens upplevelser av coronapandemin och bedömningar av dess långsiktiga konsekvenser. Vi landar slutligen i ett kluster av frågor som berör demokrati och politik, där vi dels följer den svenska opinionens utveckling över tid i politiska sakfrågor, dels blickar framåt mot det kommande valet och de implikationer som medborgarnas oro, bedömningar och prioriteringar kan tänkas få för valet 2022.

Det blir inte alltid som man tror – svenska folkets orosbedömningar

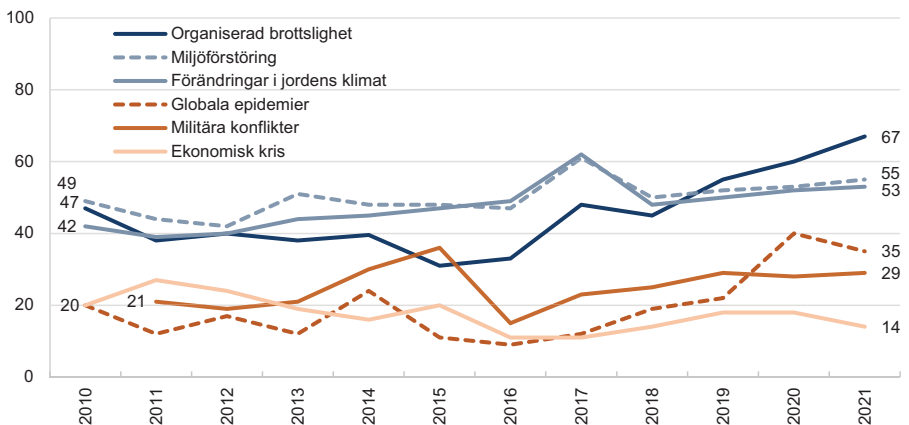
Vad borde vi egentligen oroa oss för? Global pandemi, finanskollaps, världskrig, klimatförändringar och extrem fattigdom. Det är, enligt den framlidne professorn i internationell hälsa, Hans Rosling, i tur och ordning de fem största globala hoten mot världens hälsa som var för sig har potential att förorsaka ett mycket stort lidande, direkt eller indirekt, genom att sätta käppar i hjulet för mänsklig utveckling i många år eller decennier framåt (Rosling m.fl., 2018).

Av dessa hot är det sådant som rör miljö och klimat som under flera år har varit några av de större orosmolnen när svenskarna funderar över framtiden. År 2021 svarade 55 respektive 53 procent att de var mycket oroliga för miljöförstöring och klimatförändringar (figur 1).¹ Pandemier, däremot, fanns inte riktigt med på oroskartan förrän coronapandemin slog till med full kraft i början av 2020. Det året dubblades andelen mycket oroade för globala epidemier, från 22 till 40 procent. Hösten 2021 var andelen 35 procent, vilket möjligen är en indikation på att oron kommer att sjunka ytterligare i takt med att pandemin släpper sitt grepp om samhället. Oron för en stor ekonomisk kris har inte heller utmärkt sig på orosagendan. Tvärtom är det den fråga som upplevts som minst oroande under den senaste femårsperioden. År 2021 var 14 procent mycket oroade för en ekonomisk kris. Även här bör sägas att situationen i samhället har förändrats påtagligt sedan hösten 2021 då undersökningen genomfördes. När SOM-undersökningen

skickades ut i september 2021 låg inflationstakten på 2,8 procent. I april 2022 var inflationen 6,4 procent – den högsta nivån på trettio år (SCB, 2022).

Militära konflikter är ytterligare en fråga som legat långt ned på orosagenda. Tjugonio procent uppgav 2021 att de var mycket oroade för sådana konflikter. Det kan noteras att andelen mycket oroade ökade åren 2014–2015, vilket sammanföll med Rysslands annektering av Krimhalvön i Ukraina 2014 och eskaleringen av kriget i Syrien 2015. Därefter har andelen mycket oroliga minskat. Beaktat resultatet från 2021 års nationella SOM-undersökning, tycks svenskarna ha varit lika oförberedda på att Ryssland i början av 2022 skulle komma att inleda ett storskaligt militärt anfall mot Ukraina, ett av Europas största länder, som de var inför pandemin. Mer om svensk försvarsopinion finns att läsa i Karl Ydén, Ulf Bjereld och Joakim Berndtssons kapitel ”Hultqvistdoktrinen uppgång och fall?”. Vari kriget i Ukraina kommer att landa, liksom var den kraftigt stigande inflationen kommer att ta vägen, är ännu oklart. Oavsett tycks befolkningens spåkula hittills ha varit något grumlig när det gäller olika framtidsscenarioer.

Figur 1 Andel mycket oroade för ekonomisk kris, militära konflikter, globala epidemier, klimatförändringar, miljöförstöring och organiserad brottslighet, 2010–2021 (procent)

Kommentar: Frågan löd 'Om du ser till läget idag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?' följt av alternativen i figuren. Svartalternativen var 'Mycket oroande', 'Ganska oroande', 'Inte särskilt oroande' samt 'Inte alls oroande'. Figuren redogör för andelen mycket oroande. Antal svarande 2021 varierar mellan ca 1 500–3 100.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010–2021.

Mest oroade under de senaste åren har allmänheten varit för organiserad brottslighet, med 67 procent mycket oroade 2021. Här ligger sannolikt en del av förklaringen i de många skjutningar som ägt rum i Sverige. Ytterligare analyser av svenska folkets

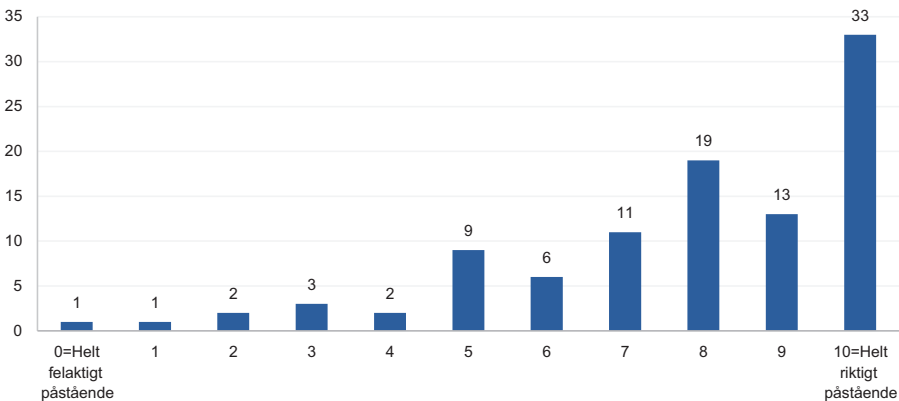
oro för sådan brottslighet, vad som anses vara de främsta orsakerna till våldsbrott och vilka åtgärder som potentiellt är effektiva för att stävja utvecklingen, återfinns i Felix Andersson, Patrik Öhberg och Klara Wärnlöf Bovés kapitel ”Brott, men inga straff?” i den här antologin.

En het fråga – om klimat och mänsklig påverkan

Vi riktar nu blicken tillbaka mot det orosmoln som både svenska folket och Hans Rosling har lyft fram som en angelägenhet av ytterst stor betydelse för framtiden – klimatet. År 2021 var det femte varmaste året under de senaste hundra åren. Sommaren var den varmaste som upplevts i Europa någonsin. Enligt FN:s klimatpanels IPPC är det otvetydigt att mänsklig påverkan har värmt upp atmosfären, havet och landområdena (IPPC, 2021).

I den nationella SOM-undersökningen 2021 fick respondenterna ta ställning till ett påstående om människans roll i klimatförändringarna. Många av svenskarna verkar stämma in i det som experterna i IPPC framför. Resultaten visar att en tredjedel är helt säkra på att klimatförändringarna är orsakade av människan. Trettio procent väljer det högsta alternativet, 10, på den elvagrådiga skalan från 0–10, vilket motsvarar att påståendet uppfattas som ”Helt riktigt”. Summeras de som valt alternativen 7–10 blir det över tre fjärdedelar av svaren som innefattas av denna grupp. Andelen som placerar sig på skalstegen 0–3 är däremot låg. Dessa svarsalternativ valdes bara av ca 7 procent av respondenterna. Genomsnittet på skala är ca 7,6, vilket ger en klar övervikt mot skalas övre del.

Figur 2 *Bedömning av påståendet att klimatförändringarna i huvudsak är orsakade av mänskliga aktiviteter, 2021 (procent)*

Kommentar: Påståendet som respondenterna tog ställning till löd 'Klimatförändringarna är i huvudsak orsakade av mänskliga aktiviteter'. Svarsskalan var 11-gradig, från 0 = 'Helt felaktigt påstående' till 10 = 'Helt riktigt påstående'. Antalet svarande var 1 525.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

Det finns dock vissa skillnader mellan olika grupper i inställningen till påståendet om mänsklig påverkan på klimat. Det framkommer i tabell 1, där andelen respondenter i respektive grupp som har valt svarsalternativen 0–3, 4–6 och 7–10 redovisas.

Tabell 1 Olika gruppers bedömning av påståendet att klimatförändringarna i huvudsak är orsakade av mänskliga aktiviteter, 2021 (procent)

	Felaktigt påstående (0–3)	Varken felaktigt/riktigt påstående (4–6)	Riktigt påstående (7–10)	Summa procent	Antal personer
Samtliga	7	17	76	100	1 525
Kön					
Kvinna	5	15	80	100	782
Man	9	19	72	100	739
Ålder					
16–29	5	10	85	100	183
30–49	8	12	80	100	425
50–74	8	20	72	100	399
75–85	8	21	71	100	518
Utbildning					
Låg	12	21	67	100	213
Medellåg	9	20	71	100	460
Medelhög	6	18	76	100	348
Hög	5	12	83	100	483
Ideologisk orientering					
Klart till vänster	3	8	89	100	173
Något till vänster	3	13	84	100	325
Varken till vänster eller till höger	11	20	69	100	446
Något till höger	7	19	74	100	392
Klart till höger	12	21	67	100	162

Kommentar: Påståendet som respondenterna tog ställning till löd 'Klimatförändringarna är i huvudsak orsakade av mänskliga aktiviteter'. Svarsskalan var 11-gradig, från 0 = 'Helt felaktigt påstående' till 10 = 'Helt riktigt påstående'. Låg utb. = grundskola eller motsv., Medellåg utb. = gymnasium eller motsv., Medelhög utb. = eftergymnasial utbildning ej högskola/universitet eller högskola/universitet kortare än 3 år, Hög utb. = högskola/universitet minst 3 år. Frågan om vänster-höger-position löd 'Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-höggerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?'. Procentbasen utgörs av dem som besvarat frågan.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

Till att börja med finns en liten skillnad mellan könen. Andel kvinnor som valt svarsalternativen 7–10 är större än bland män. Vidare är yngre personer något mer benägna att stämma in i att mänsklig påverkan ligger bakom klimatförändringarna. Tydligast blir detta vid en jämförelse mellan den yngsta och den äldsta åldersgruppen. Andelen som väljer svarsalternativen 7–10 är 85 procent bland 16–29-åringar. Motsvarande siffra för dem mellan 75–85 år är 71 procent. Delvis kan ålderskillnaderna förmodligen förklaras med utbildning. Den äldre kohorten har lägre utbildning jämfört med övriga grupper. Och personer med lägre utbildning är mindre benägna att instämma i påståendet om människans roll i klimatförändringarna. Längst ner i tabellen redovisas resultaten uppdelat på subjektiv vänster-höger-position. Där framkommer att personer till vänster är betydligt mer benägna att stämma in i påståendet. Nära 90 procent av personer som klart till vänster väljer svarsalternativen 7–10. Motsvarande siffra för personer som står klart till höger är ungefär två tredjedelar.

Det finns alltså ideologiska skiljelinjer när det gäller synen på klimatet. Detta är också tema för Björn Rönnerstrands kapitel i denna antologi, ”Därför oroar sig personer till höger mindre för klimatet”. Han undersöker där förklaringar till gapet i oro för klimatet mellan personer som står ideologiskt till vänster respektive höger. Synen på människans påverkan på klimatet lyfts fram som en faktor som kan förklara skillnader i klimatoro från vänster till höger.

Givet den ideologiska polariseringen i synen på klimat blir det intressant att fundera kring vilken roll som klimatfrågan kommer att spela i valrörelsen och valet 2022. I många andra europeiska länder har klimat satt sin prägel på valen de senaste åren. Valet till det danska folketinget 2020 blev ett ”klimatval” och även i valen i Norge och i Tyskland 2021 var klimatfrågan viktig. Men spelplanen inför det svenska valet 2022 ser inte ut att bädda för ett svenskt klimatval. Som Johan Martinsson visar i sitt kapitel om väljarnas politiska dagordning i denna antologi, är frågor i den breda kategorin klimat och energi en bra bit från toppen när det gäller svenskarnas viktigaste frågor. I alla fall var det så hösten 2021.

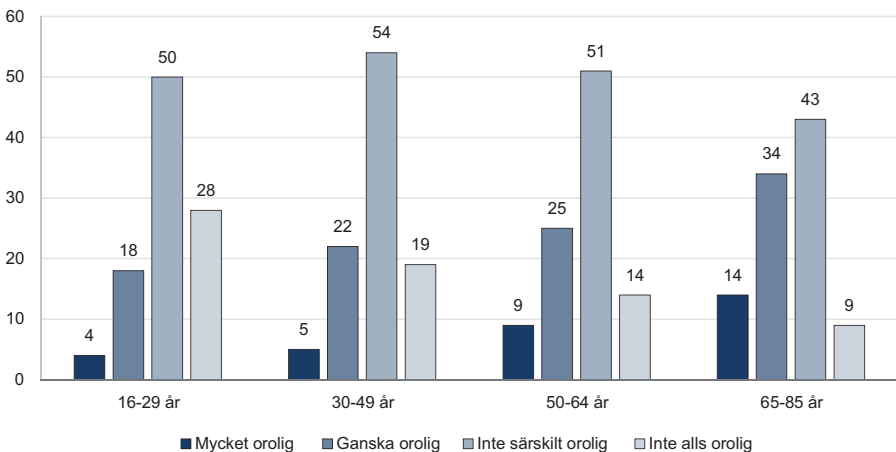
Perspektiv på coronapandemin

Coronapandemin överskuggar det mesta som hänt de senaste åren. Dödstalen talar sitt tydliga språk. I skrivande stund har nästan 19 000 personers avlidit med Covid-19 i Sverige under den mer än två år långa pandemin. Men trots vaccinet och de minskade dödstalen har oron för sjukdomen och dess konsekvenser bitit sig kvar hos allmänheten. Hösten 2021 uppgav ungefär en tredjedel (35 procent) av respondenterna att de var ganska eller mycket oroliga för de personliga konsekvenserna av coronapandemin. Det är visserligen en lägre andel än oron under pandemins tidigare faser. Våren 2020 var andelen mycket eller ganska oroade 48 procent (Carlander & Andersson, 2020). Ett år senare var samma andel marginellt högre: 51 procent oroliga (Carlander, 2021). I likhet med 2009 års (A)H1N1-

pandemi (i dagligt tal ibland kallad svininfluensan) kan vi alltså konstatera en minskning i oro för pandemin över tid (Bults m.fl., 2015).

Men låt oss nu jämföra oro i olika åldersgrupper så som den såg ut hösten 2021. Eftersom Covid-19 drabbar de gamla och sköra allra hårdast är det föga överraskande att det var bland äldre (65–85 åringar) som oron var mest påtaglig (figur 3). I denna åldersgrupp var summan av mycket och ganska oroade 48 procent. Motsvarande andel bland åldersgrupperna 50–65, 35–49 och 16–34 år var 35, 27 respektive 21 procent.

Figur 3 Oro för de personliga konsekvenserna av coronaviruset, 2021 (procent)

Kommentar: Frågan löd 'Hur oroad är du för coronaviruset och dess konsekvenser för: dig själv'. Svartalternativen framgår av figuren. Antal svarande var 7 750.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

Senvintern och våren 2022 minskade spridningen av coronavirus i Sverige, och samhällets restriktioner lyftes en efter en. Livet började så sakteliga gå tillbaka till, kanske inte det normala, men väl det nya normala. Men vad är det för liv som svenskarna går tillbaka till? I SOM-undersökningen 2021 ställdes ett antal frågor om pandemins påverkan på flygresor, hemarbete psykisk ohälsa och förtroende för myndigheter.

Det finns ett vardagligt fenomen som särskilt många svenskar tror coronapandemin kommer att påverka i omfattning på lång sikt: hemmaarbete! Sammantaget är det över fyra femtedelar av respondenterna som tror att arbete hemifrån kommer att öka i framtiden (figur 5). Det är rimligt att människor tänker att erfarenheten från det "påtvungade" hemmaarbetet som vissa yrkesgrupper upplevde under pandemin har lagt grunden för ett mer flexibelt arbetsliv. Flera grupper har kanske också vant

sig vid att kunna göra en del av arbetet hemifrån. På frågan om huruvida det är ett bra eller dåligt förslag att satsa på ett samhälle där en ökad andel av arbetet görs hemifrån, anser var tredje person att förslaget är bra förslag.²

Vid sidan av hemarbete bedöms ytterligare påverkan från pandemin vara en ökning av den psykiska ohälsan. Hela 19 procent pekar ut pandemin som en källa till att den psykiska hälsan kommer att öka mycket på lång sikt och hälften svarar att den kommer öka något. Det är inte helt lätt att veta vad som ligger bakom uppfattningen om den ökande psykiska ohälsan och varför pandemin kommer sätta spår i detta avseende på lång sikt. Men en ledtråd till hur människor kan tänkas resonera får vi när resultaten analyseras gruppvis, något som vi återkommer till strax.

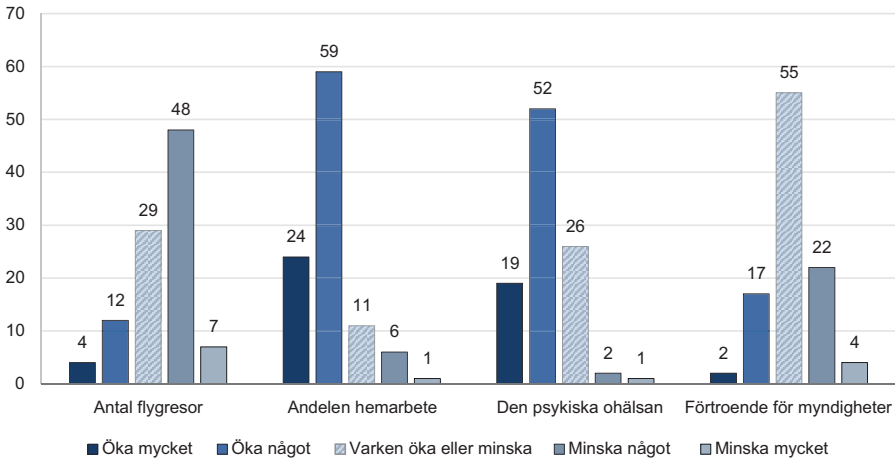
Hur kommer då pandemin att långsiktigt påverka synen på myndigheterna? Frågan är intressant inte minst i ljuset av hur förtroendet utvecklades i början av pandemin. Flera studier visar på att pandemin gav upphov till en uppslutning bakom etablerade institutioner som i den engelskspråkiga litteraturen kallas ”rally round the flag” (jfr. Dinesen & Jaeger, 2013; Hetherington & Nelsson, 2003). Förtroende för många samhällsinstitutioner sköt i höjden (Esaiasson m.fl. 2021, se även kapitlet ”Stärkt förtroende för sjukvården, journalister och riksdagens politiker” av Ulrika Andersson i denna antologi). Hur pandemin kommer påverka förtroendet för myndigheter på längre sikt har vi inte svaret på ännu. Men får vi tro respondenterna i undersökningen lutar det åt något längre förtroende. Visserligen tror en majoritet att förtroende för myndigheter varken kommer öka eller minska till följd av coronapandemin. Men bland övriga finns en liten slagsida åt det negativa. Andelen som tror förtroendet kommer att minska på lång sikt är 26 procent och andelen som tror det kommer öka är 19 procent.

En minskning blir det också i flyget. Det tror i alla fall en klar majoritet av respondenterna. Sju procent tror att antalet flygresor kommer att minska mycket och 48 procent tror på någon minskning. Framtiden får utvisa i vad må denna profetia blir verklighet.

Det finns dock vissa guppskillnader när det gäller uppfattningen om pandemins framtida effekter. För uppfattningen om pandemins påverkan på den psykiska ohälsan kan både en tydlig könsskillnad och tydliga åldersskillnader noteras. Det är framför allt kvinnor som tror att den psykiska hälsan kommer att påverkas negativt på längre sikt. Andelen kvinnor som tror att den kommer att öka är 77 procent, jämfört med 65 procent bland män. Sett till ålder är andelen i den äldsta gruppen (65–85 år) som tror att den psykiska ohälsan kommer att öka 68 procent, vilket kan jämföras med 79 procent i den yngsta gruppen (16–29 år).

Ålder spelar också roll för uppfattningen om den långsiktiga påverkan på flygresor. Detsamma gäller för utbildning. Yngre personer är något mindre benägna att tro på minskat flygande. I gruppen 16–29-åringar är det 44 procent som tror på en långsiktig minskning, vilket är betydligt mindre än bland personer som är 30–49 år (56 procent), 50–64 år (58 procent) och 65–85 år (55 procent). Sett till utbildning är andelen som tror på en minskning av flygresor 60 procent bland högutbildade och 46 procent bland lågutbildade.

Figur 4 Bedömningar av coronapandemins framtida påverkan, 2021 (procent)

Kommentar: Frågan löd 'Hur tror du att Coronapandemin kommer att påverka följande på lång sikt?'. Svarsalternativen framgår av figuren. Antal svarande var mellan 1 528–1 551.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

Ålder och utbildning har även betydelse för bedömningen av pandemins påverkan på andelen arbete som görs hemifrån. Här sticker den äldsta åldersgruppen ut, där 72 procent tror på en ökning. Det är en längre andel än i övriga åldersgrupper. I den yngsta gruppen är det 88 procent som tror att andelen hemarbete kommer att öka i spåren av pandemin. I denna fråga finns också en skillnad när det kommer till utbildning. I gruppen med hög utbildning är det nästan en tredjedel som tror på en mycket stor ökning av hemarbete. Motsvarande andel bland lågutbildade är cirka 10 procent.

Den största ålderskillnaden hittar vi när det gäller synen på den långsiktiga påverkan på förtroendet för myndigheter. En tydlig skillnad handlar om andelen som inte tror på någon långsiktig påverkan. Bland personer 50 år och uppåt är det ungefär 60 procent som tror att förtroendet för myndigheter varken kommer att öka eller minska. Motsvarande andelar för grupperna 16–29 år och 30–49 år är 42 respektive 51 procent. I den yngsta åldersgruppen är det däremot 42 procent som tror på minskat förtroende, en andel som i den äldsta gruppen är mindre än hälften så stor: 20 procent.

Materialet medger inte en empirisk analys av orsaken bakom de skillnader vi ser. Men det är möjligt att givet resultaten diskutera möjliga tolkningar av vissa resultat. De relativt stora skillnaderna mellan grupper så som kön, ålder och grad av utbildning indikerar att respondenterna troligen gör sin bedömning av pandemins framtida påverkan utifrån sin egen situation. Att kvinnor är mer benägna

att tro på ökad psykisk ohälsa till följd av pandemin kan vara kopplat till kvinnors ökade utsatthet för de stressorer för psykiskt mående som pandemin förde med sig (Almedia m.fl., 2020). Det samma kan tänkas förklara ålderskillnaderna. Ungdomar har också framhållits som en utsatt grupp i detta avseende (Samji m.fl., 2022) och det kanske kan förklara varför gruppen 16–29-åringar i hög grad tror att pandemin kommer påverka den psykiska hälsan negativt.

Givet den betydelse förtroende anses ha för samhällets funktionssätt är det också intressant att fundera kring ålderskillnader i synen på pandemins påverkan. Varför är yngre mer benägna att tro på en minskning av myndighetsförtroende? En tolkning bör kunna uteslutas; att yngre skulle dra större växlar på pandemin generellt sett stämmer illa med övriga resultat. Som vi kan se är det framför allt äldre som tror på en påverkan av pandemin på antalet flygresor. Kanske beror ålderskillnaderna när det gäller uppfattningen om de långsiktiga förtroendeeffekterna om synen på hur Sverige hanterade pandemin?

Det pågår en debatt om den svenska coronastrategin. Ett återkommande trätoämne är effekterna av restriktionerna. I ena lägret finns de som anför att restriktionerna nästan inte haft någon effekt på dödstalen, men väl slagit hårt mot ekonomi (Herby m.fl., 2022). Till denna grupp hör bland annat ekonomen Lars Jonung. I andra lägret finns bland annat epidemiologen Joacim Rocklöv. Han pekar på att Sverige har högre dödlighet jämfört med övriga nordiska länder. Det är uppenbart, menar Rocklöv, att restriktioner har en dämpande effekt på smittspridningen.

Svenskarna är på Rocklövs sida. I alla fall i så måtto att en stor andel (48 procent) av svenskarna hösten 2021 tyckte att de åtgärder som vidtagits på grund av Coronaviruset varit något eller mycket otillräckliga. Andelen som ansåg åtgärderna var lagom strikta var 46 procent. Endast ca 5–6 procent uttryckte att åtgärderna har varit för hårda. En jämförelse med svenskarnas syn på åtgärderna under pandemins första månader visar att svenskar med tiden blivit lite mer kritiska, i alla fall i jämförelse med våren 2020. Då var andelen som tyckte åtgärderna var på en lagom nivå 58 procent och 39 procent tyckte att åtgärderna varit otillräckliga (Carlander & Andersson 2020). Men starkast var kritiken våren 2021 då hela 60 procent tyckte att åtgärderna var otillräckliga (Jönsson & Oscarsson, 2021).

Men nu till ålderskillnaderna i synen på pandemiåtgärderna. Till att börja med kan vi konstatera att andelen som tycker åtgärderna var för strikta är faktiskt ungefär lika bland äldre och yngre. Det är ca 8 procent i den yngsta gruppen och 4 procent i den äldsta. Ingen särskilt stor skillnad, och möjligen överraskande liten, inte minst i ljuset av att unga ”gynnats” mindre av restriktionerna i så måtto att denna grupp har lägre risk för allvarlig Covid-19-infektion. Vad som i högre grad skiljer åldersgrupperna åt är andelen som tycker restriktionerna varit lagom. Det tycker hälften i den äldsta gruppen (50 procent), men bara 39 procent i den yngsta.

Om denna skillnad förklarar varför yngre i höge utsträckning än äldre tror att pandemin kommer leda till lägre myndighetsförtroende går inte att säga säkert.

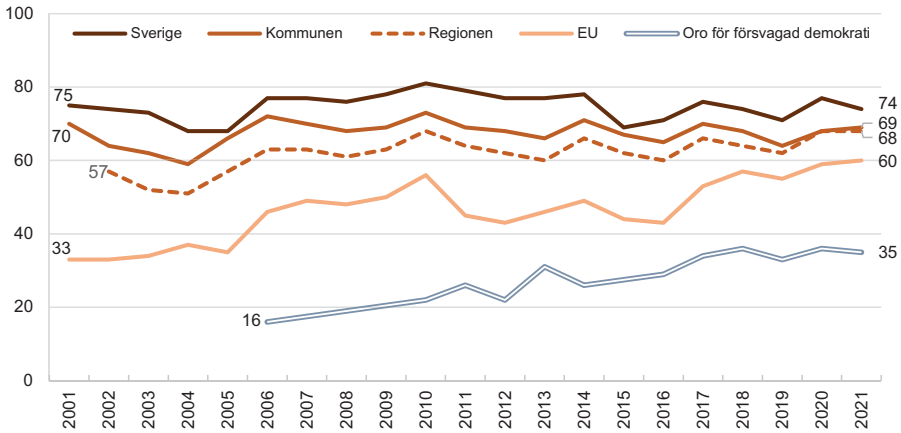
Men det finns fler indikatorer som visar att yngre drabbats hårdare av pandemin. I den äldsta gruppen är det bra 2 procent som säger sig fått ekonomiska problem till följd av pandemin. Den siffran är 9 respektive 13 procent i den yngsta och näst yngsta gruppen. Samma tendens kan ses när det gäller vem som blivit permitterad, varslad, arbetslös eller sjukskriven på grund av pandemin. Andelen som uppger att de blivit drabbade av något av dessa är 25 procent bland de yngsta och 2 procent bland de äldsta. Det kanske är i det ljuset som vi bör förstå den negativa bild som många unga har om pandemins påverkan på myndighetsförtroendet. I vilken mån pandemin och samhällets hantering av densamma kommer att påverka var unga, såväl som äldre, väljer att lägga sin röst i de allmänna valen 2022 återstår att se.

Ett sekel med svensk demokrati

Under det gångna året, 2021, firade den svenska demokratin 100 år. Ett sekel har hunnit passera sedan den allmänna rösträtten för både kvinnor och män slogs fast i den svenska grundlagen. För första gången fick kvinnor också ta plats i riksdagen, vilket vid det första allmänna valet resulterade i att fem kvinnor blev invalda i rikets högst beslutande politiska institution. Valdeltagandet har sedan dess oftast varit högt och sedan valåret 1960 har det hittills aldrig understigit 80 procent (Oscarsson, 2016). För en stor del av befolkningen från 18 år och uppåt är möjligheten att själv välja vilket parti och vilken kandidat som ska representera den egna politiska uppfattningen tveklöst viktig. Det höga valdeltagande skulle kunna ses som ett betyg på hur relevant och trovärdigt Sveriges demokratiska system upplevs vara bland medborgarna. Det demokratiska systemet innefattar dock betydligt mer än allmänna val. I systemet ingår också myndigheter, rättsväsende och samhällsservice.

På den direkta frågan om i vilken utsträckning människor är nöjda med demokratin svarar 74 procent att de är nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige (figur 5). Nära nog sju av tio är också nöjda med hur demokratin fungerar på regional och kommunal nivå. Nöjdheten med demokratin inom EU är också hög, 60 procent, även om den inte når ända upp till nivåerna för kommun, region och stat. Bedömningarna av hur demokratin fungerar i EU har dock genomgått ett slags transformation över tid. Jämfört med bedömningarna 2001, har andelen nöjda nästan fördubblats.

Även om en stor andel är nöjda med hur demokratin fungerar, kan det samtidigt noteras en tydlig ökning av andelen som uppger sig vara mycket oroad för att demokratin ska försvagas. År 2006 uppgav 15 procent att de var mycket oroad över demokratins utveckling, en andel som successivt har ökat under 2010-talet och som 2021 uppgår till 35 procent (figur 5).

Figur 5 Andel nöjda med demokratin samt andel mycket oroad för försvagad demokrati, 2001–2021 (procent)

Kommentar: Frågan om nöjdhet med demokratin löd 'Allmänt sett, hur nöjd är du med det sätt på vilket demokratin fungerar i:' följt av alternativen i figuren. Svartalternativen var 'Mycket nöjd', 'Ganska nöjd', 'Inte särskilt nöjd' samt 'Inte alls nöjd'. Figuren visar andel mycket och ganska nöjda. Frågan oro löd 'Om du ser till läget idag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden? – Försvagad demokrati'. Svartalternativen var 'Mycket oroande', 'Ganska oroande', 'Inte särskilt oroande' samt 'Inte alls oroande'. Figuren redogör för andelen mycket oroande. Antal svarande 2021 var cirka 1 540.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2001–2021.

Nöjdheten med hur demokratin fungerar i Sverige tenderar att variera mellan grupper som sympatiserar med partier som befunnit sig i regeringsställning eller som på ett eller annat sätt har haft inflytande över den förda politiken, och grupper som sympatiserar med oppositionen till höger. Drygt 80 procent av sympatisörer till Vänsterpartiet och Miljöpartiet uttrycker nöjdhet med demokratin, en andel som bland sympatisörer till Socialdemokraterna och Centerpartiet är cirka 90 procent. Andelen nöjda bland Moderaternas sympatisörer ligger något lägre, 75 procent. Bland sympatisörer till Kristdemokraterna och framför allt Sverigedemokraterna finns däremot en stor andel som uttrycker missnöje med hur demokratin fungerar. Bland KD-sympatisörer är 54 procent nöjda med demokratin, medan 46 procent inte är nöjda (balansmätt +8). Hos SD-sympatisörerna är andelen nöjda så låg som 38 procent, medan 62 procent uttrycker mer eller mindre missnöje med den svenska demokratin (balansmätt -28). Ju längre de egna ideologiska värderingarna står från de styrandes sfär, desto mer förefaller missnöjet bubbla. Frågan är om det egentligen handlar om ett reellt missnöje med demokratin faktiska fungerande, eller om det snarare handlar om missnöje med att inte själv få vara den som innehar regeringspositionen.

Tabell 2 Nöjdhet med demokratin i Sverige bland olika partiers sympatisörer, 2021 (procent)

	Mycket nöjd	Ganska nöjd	Inte särskilt nöjd	Inte alls nöjd	Balans- mått	Antal svar
Partisymptati						
V	26	56	15	3	+64	157
MP	24	58	19	0	+63	59
S	32	58	9	1	+80	418
C	38	50	10	2	+76	129
L	(30)	(55)	(13)	(2)	(+70)	40
KD	11	43	31	15	+8	61
M	17	58	20	5	+50	313
SD	4	34	34	28	-24	197

Kommentar: Frågan löd 'Allmänt sett, hur nöjd är du med det sätt på vilket demokratin fungerar i: - Sverige'. Resultat inom parentes innebär att antal svarande är lågt och att resultatet ska tolkas med försiktighet.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

Politiska förslag – utvärdering och framåtblick

Det finns en rad olika politiska förslag som har varit uppe på tapeten och som också beslutats om under den senaste mandatperioden. Många har passerat mer obemärkt förbi, medan andra har följts av betydligt mer dramatik. Vi kommer i det här avsnittet att diskutera stödet för fem av dessa förslag: 1) införande av marknadshyror, 2) reformering av lagen om anställningsskydd (LAS), 3) höjning av pensionsåldern, 4) vinster i välfärden och 5) skärpta straff för gängkriminalitet. Vidare kommer vi att resonera kring hur förslagen kan tänkas påverka (eller inte påverka) valutgången 2022.

Vi börjar med frågan om att införa marknadshyror i nyproduktion på bostadsmarknaden, vilken ledde till en regeringsskris sommaren 2021 när Vänsterpartiet förklarade sitt mistroende mot dåvarande statsministern Stefan Löfven (S). Frågan om marknadshyror fanns med som punkt 44 i 2019 års januariavtal mellan Socialdemokraterna, Miljöpartiet, Liberalerna och Centerpartiet, och aktualiserades i samband med presentationen av en utredning om marknadshyror i början av juni 2021. Allmänheten förefaller dela Vänsterpartiets inställning till marknadshyror, åtminstone sett till resultaten i den nationella SOM-undersökningen. Hösten 2021 ansåg endast 14 procent det vara ett bra förslag att införa marknadshyror på bostadsmarknaden (figur 6). Motsvarande andel valåret 2018 var 17 procent, vilket innebär att det varken i början eller slutet av den senaste mandatperioden har funnits något folkligt stöd för marknadshyror. Det är möjligt att det faktum att marknadshyror har varit uppe på agendan under mandatperioden kan gynna Vänsterpartiet i valet 2022. Med det sagt bör det också noteras att bostadsfrågor

inte har varit en särskilt högt prioriterad fråga för partierna (Hellström & Lindahl, 2018; Jönsson & Theorin, 2022) eller medierna (Johansson, 2017; Johansson & Strömbäck, 2019) under de senaste valrörelserna. Frågan har inte heller varit speciellt viktig för väljarnas partival (Jönsson & Theorin, 2022). I ljuset av detta framstår det som osannolikt att frågan om marknadshyror kommer att avgöra valet 2022.

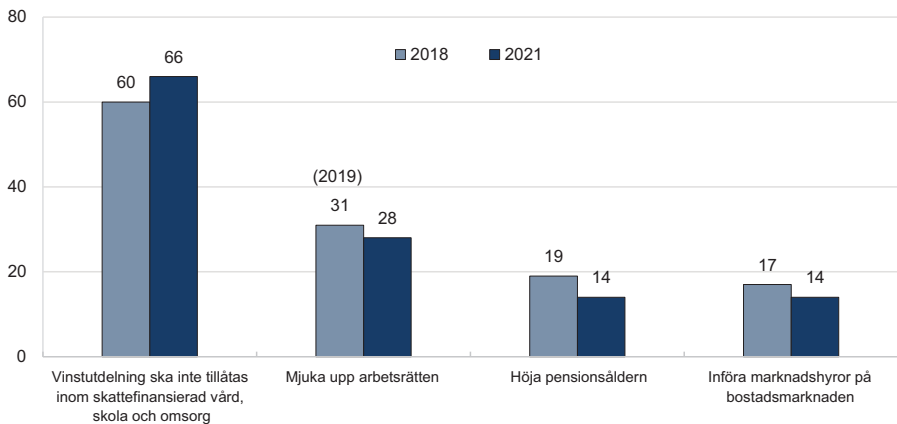
Ytterligare ett område som varit föremål för både utredning och förhandlingar är lagen om anställningsskydd, där arbetsmarknadens parter hösten 2020 ingick en principöverenskommelse om bland annat turordningsregler vid uppsägning. En reformerad arbetsrätt ingick som punkt 20 i januariavtalet från 2019. Inte heller här finns någon majoritet hos allmänheten för en uppmjukning av arbetsrätten, även om förslaget förvisso möts något mer positivt än förslaget om marknadshyror. Drygt var fjärde person anser att förslaget om en uppmjukad arbetsrätt är bra. Förslaget har dock haft större stöd längre tillbaka. För tio år sedan, 2011, ställde sig 38 procent bakom förslaget och 2019 var andelen positiva 31 procent. Stödet har således minskat successivt över tid. Mot bakgrund av detta skulle man kunna tänka sig att V även här kan gynnas i valet 2022 då partiet både var emot förändringar av LAS och inte var en del av januariavtalet som utlöste förändringen. Det som talar för att frågan kan påverka valresultatet är att sysselsättning brukar vara en relativt central fråga i valrörelser (Johansson, 2017; Johansson & Strömbäck, 2019). Att arbetsmarknadens parter redan har ingått en överenskommelse om LAS talar dock emot att frågan ska få en central roll i valrörelsen 2022.

En annan fråga som det också beslutats i under den senaste mandatperioden är höjningen av pensionsåldern. Här har dock regeringen och riksdagen knappast något stöd av väljarna. Endast 14 procent anser att det är ett bra förslag att höja pensionsåldern. Opinionen har legat på ungefär samma nivå även tidigare under mandatperioden. Direkt efter valet 2018 ställde sig 19 procent av allmänheten positiva till en höjd pensionsålder. De politiska partierna som står på väljarnas sida i den här frågan är SD och V. Då pensioner har placerat sig på topp fem vad gäller väljarnas viktigaste sakfrågor för partival under de tre senaste valrörelserna (Jönsson & Theorin, 2022) är det rimligt att anta att frågan om pensionsåldern kan gynna SD och V i valrörelsen 2022.

Inställningen till vinster i välfärden är en fråga i vilken allmänheten och de flesta partier sedan länge har skilt sig åt. Medborgarnas generella inställning till privatisering av offentlig verksamhet har sedan början 1990-talet huvudsakligen varit negativ. Varken förslag om att öka antalet friskolor eller att bedriva mer av sjukvård och äldreomsorg i privat regi har mötts med särskilt mycket jubel och klang (Nilsson, 2015). Detsamma gäller frågan om huruvida det ska vara tillåtet för privata aktörer att ta ut vinster från sin verksamhet när denna är finansierad med skattemedel. I 2021 års SOM-undersökning menar 66 procent av de svarande att detta är ett bra förslag. Andelen har ökat något sedan valåret 2018, då 60 procent ställde sig bakom förslaget. Det är tydligt att väljarna inte uppskattar att pengar som ska vara till för allas bästa, hamnar i plånboken hos några få.

Ytterligare resultat i samma linje framgår av Sverker Lindblad, Fredrika Lagergren Wallin, Katarina Samuelsson och Helena Wallströms kapitel ”Medborgarna om styrningen av den svenska skolan: Stat, marknad eller profession?”, där en majoritet, 61 procent, instämmer i att det ska råda förbud mot att företag med vinstsyfte får driva skolor. Det finns också en majoritet för att staten ska ta över ansvaret för skolorna. Utfallet kan tolkas som att det finns ett ökat stöd för det offentliga, där medborgarna önskar ta tillbaka den demokratiska kontrollen över välfärden. Sedan undersökningen genomfördes har partier som tidigare försvarat vinstuttag i välfärden, lagt om kursen något gällande skolföretagen genom att prata i termer om att privata aktörer inte ska göra vinster på bekostnad av skolans kvalitet och elevernas kunskapsresultat. Både skola och sjukvård ligger högt på allmänhetens dagordning över viktiga samhällsfrågor, och om vinster i välfärden visar sig bli en het fråga i valrörelsen torde det kunna gynna S, V och MP.

Figur 6 Stöd för förslag om förändringar av arbetsrätt, pensionsålder och marknadshyror, 2018, 2019 och 2021 (procent)

Kommentar: Frågan löd 'Vilken är din åsikt om följande förslag?' följt av alternativen i figuren. Svartalternativen var 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' samt 'Mycket dåligt förslag'. Figuren visar andel mycket och ganska nöjda. För alternativet 'Mjuka upp arbetsrätten' avser den ljusa stapeln år 2019, medan stapeln för övriga alternativ avser år 2018. Antal svar 2021 var 1 535.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2018, 2019 och 2021.

Avslutningsvis har frågan om brottslighet klättrat allt högre upp på väljarnas och flera av partiernas dagordningar under den gångna mandatperioden. Johan Martinsson konstaterar i sitt kapitel ”Väljarnas politiska dagordning inför valet 2022” i den här antologin att vi har sett en rekordartad ökning vad gäller hur viktig frågan om brottslighet anses vara och majoriteten av riksdagspartierna har presenterat åtgär-

der för skärpta straff. Ett exempel är regeringens 34-punktsprogram med förslag på åtgärder mot gängkriminaliteten. Några av de föreslagna åtgärderna som har blivit omdiskuterade i den politiska debatten är slopad straffrabatt för unga som begår grova brott, utökade möjligheter till kameraövervakning och skärpta straff. Felix Andersson, Klara Wärnlöf Bové och Patrik Öhberg visar i sitt kapitel att stödet för denna typ av ”hårdare” åtgärder samlar starkare stöd hos svenska folket jämfört med ”mjukare” åtgärder som vård av kriminella och fler ungdomsgårdar. Mer specifikt stödjer 42 procent förslaget om slopad straffrabatt, 40 procent är för hårdare straff och 36 procent är för mer kameraövervakning, medan en fjärdedel tror att mer resurser till vård av kriminella och fler ungdomsgårdar är effektiva åtgärder mot gängkriminalitet. Detta talar för att Miljöpartiet och Vänsterpartiet – som betonar mjuka åtgärder i högre utsträckning och är emot flera av de hårdare åtgärderna – kan komma att missgynnas i valet förutsatt att brottslighet fortsätter att dominera dagordningen.

Den som varken ser bakåt eller framåt får se upp!

Aldous Huxleys roman *Du sköna nya värld* är en dystopi – en dyster skildring av en framtida mardrömsvärld. Titeln på denna antologi anspelar på Huxleys roman. Dramatiska och omskakande händelser och tendenser – pandemi, krig, ökad gängbrottslighet och alltmer påtagliga klimatförändringar – tecknar bilden av en ny skör värld.

För tveklöst finns det resultat i denna bok som väcker oro för framtiden. Jenny von Platten visar i sitt kapitel i boken på förekomsten av energifattigdom i Sverige. Grupper med små möjligheter att påverka sin energiförbrukning och med lite pengar i plånboken riskerar att drabbas hårt när energipriserna skenar. Något som också blev fallet vintern efter datainsamlingen. Sten Widmalm och Thomas Persson varnar för framväxten av hot mot det öppna samhället, bland annat i form av bristande politisk tolerans. Under påsken 2022 fick Widmalm och Persson vatten på sin kvarn, i form av Rasmus Paludans kornabärning och därefter efterföljande våldsamma upplopp. Johan Martinsson skriver om ett alltmer missnöjt folk. Det är ett missnöje som gror särskilt bland personer som pekar ut invandring och integration som ett av de viktigaste samhällsproblemen.

Boken skildrar också det hoppande. Den svenska tilliten håller sig på en hög nivå, även om den sviktar i vissa grupper. Det visar Sören Holmberg och Bo Rothstein i sitt kapitel i boken. Även om den opinionsmässiga medvinden för vindkraften avtagit en smula, så visar Erik Jönsson att denna klimatvänliga energikälla allt jämt har ett stort stöd bland befolkningen. I alla fall bland dem som inte själva bor intill. Viktiga och goda nyheter levereras också av Per Oleskog Tryggvason och Ulrika Andersson. I kapitlet ”Svenska folkets uppfattningar om nyhetsmediernas vänster-högerplacering” fastslås att en stor majoritet av svenskarna upplever att svenska mediers nyhetsrapportering inte har någon ideologisk riktning.

Men varken författare eller forskare kan se in i framtiden. Materialet som ligger till grund för denna bok har i viss mån redan åldrats; mycket har hänt sedan data samlades in hösten 2021. Ambitionen måste således alltid vara att försöka förstå vår samtid genom att blicka tillbaka. Böjande stadsserier över klimatoro eller stöd för demokratin sätter nutiden och framtiden i perspektiv. Och kanske kan det hjälpa oss att bättre hantera de dystopiska utvecklingsdag vi tycker oss se tecken på. Trevlig läsning!

Noter

- ¹ I undersökningen tillfrågades respondenterna också om sin oro för en förändrad havsmiljö, för vilket 54 procent uppgav sig vara mycket orolig för 2021.
- ² Påståendet är ställt 2021 års nationella SOM-undersökning och löd 'Satsa på ett samhälle där en ökad andel av arbetet görs hemifrån'. Svartalternativen var 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' samt 'Mycket dåligt förslag'. Antal svarande var 1 523.

Referenser

- Aftonbladet (2022). Attackerna uteblev – konsensusmys mellan S och M om Nato. Publicerad 2022-05-08. <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/dnE0vo/nato-karleksbombning-mellan-s-och-m> (läst 2022-06-01)
- Almeida, Marcela, Shrestha, Angela D., Stojanac, Danijela & Laura J. Miller (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on women's mental health. *Archives of women's mental health*, 23(6): 741–748.
- Bults, Marloes, Beaujean, Desirée J. M. A., Richardus, Jan Hendrik & Hélène A. C. M. Voeten (2015). Perceptions and behavioral responses of the general public during the 2009 influenza A (H1N1) pandemic: a systematic review. *Disaster medicine and public health preparedness*, 9(2): 207–219.
- Carlander, Anders (2021). Självs kattad hälsa och oro för coronaviruset i Sverige. SOM-undersökningen om coronaviruset 2021. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Carlander, Anders & Ulrika Andersson (2020). Oro, vaccinationsintention samt bedömningar av den svenska coronastrategin. SOM-undersökningen om coronaviruset 2020. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Dinesen, Peter T. & Mads M. Jæger (2013). The effect of terror on institutional trust: New evidence from the 3/11 Madrid Terrorist Attack. *Political Psychology*, 34(6): 917–926.
- Esaiasson, Peter, Sohlberg, Jakob Ghersetti, Marina & Bengt Johansson (2021). How the coronavirus crisis affects citizen trust in institutions and in unknown others: Evidence from 'the Swedish experiment'. *European Journal of Political Research*, 60(3): 748–760.

- Hellström, Johan & Jonas Lindahl (2018). Vilka frågor betonar partierna i sina valmanifest? <https://maktochpolitik.wordpress.com/2018/09/21/vilka-fragor-betonar-partierna-i-sina-valmanifest/> (läst 2022-06-01)
- Herby, Jonas, Jonung, Lars & Steve H. Hanke (2022). A Literature Review and Meta-Analysis of the Effects of Lockdowns on COVID-19 Mortality. *Studies in Applied Economics* (200).
- Hetherington, Marc. J. & Michael Nelson (2003). Anatomy of a rally effect: George W. Bush and the war on terrorism. *PS: Political Science & Politics*, 36(1): 37–42.
- IPCC/Intergovernmental Panel on Climate Change (2021). Summary for Policymakers (sid. 3–32). *Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, A. Pirani, S.L. Connors, C. Péan, S. Berger, N. Caud, Y. Chen, L. Goldfarb, M.I. Gomis, M. Huang, K. Leitzell, E. Lonnoy, J.B.R. Matthews, T.K. Maycock, T. Waterfield, O. Yelekçi, R. Yu, & B. Zhou (red)]. Cambridge, UK, and New York, USA: Cambridge University Press.
- Johansson, Bengt (2017). Medievalrörelsen 2014. Invandringsfrågan I fokus för balanserad bevakning. I Bengt Johansson & Lars Truedson (red) *När makten står på spel – journalistik i valrörelser*. Stockholm: Institutet för mediestudier.
- Johansson, Bengt & Jesper Strömbäck (2019). *Kampen om dagordningen – nyhetsjournalistik i valrörelsen 2018*. Institutet för mediestudier.
- Jönsson, Erik & Henrik Oscarsson (2021). Den svenska coronastrategin. SOM-undersökningen om coronaviruset 2021. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Jönsson, Erik & Nora Theorin (2022). Väljarnas uppfattningar om partiernas profilfrågor 2010–2018. Valforskningsprogrammets rapportserie 2022:3. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.
- Nilsson, Lennart (2015). Väljare och valda om vinster i välfärden. I Ulrika Andersson, Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarson (red) *Larmar och gör sig till*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Rosling, Hans, Rosling, Ola & Anna Rosling Rönnerstrand (2018). *Factfulness: tio knep som hjälper dig att förstå världen*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Samji, Hasina, Wu, Judy, Ladak, Amilya, Vossen, Caralyn, Stewart, Evelyn, Dove, Naomi, ... & Gaelen Snell (2022). Mental health impacts of the COVID-19 pandemic on children and youth—a systematic review. *Child and adolescent mental health*, 27(2): 173–189.
- SCB (2022). Underliggande inflation enligt KFPI, 12-månadersförändring, procent. Publicerad 2022-05-12. <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/priser-och-konsumtion/konsumentprisindex/konsumentprisindex-kpi/pong/tabell-och-diagram/konsumentprisindex-med-fast-ranta-kpif-och-kpif-xe/kpif-12-manadersforandring/> (läst 2022-06-01)